

*Білінська О. С.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СУГЕСТИВНОМУ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТАХ: ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Анотація. Статтю присвячено окресленню особливостей функціонування сучасного українського політичного дискурсу з позиції найбільш пріоритетних аспектів – сугестивного та лінгвопрагматичного. Обґрунтовано вибір основних принципів аналізу агітаційного політичного дискурсу, що визначає засадничі параметри функціоналістської наукової парадигми.

Простежено різні рівні залучення сугестії в політичній комунікації та визначено, що основною метою використання нейролінгвістичного програмування в політичній сфері залишається намагання за допомогою психотехнологій проникнути в підсвідомість і, змінивши чи трансформували думки, погляди, ідеали, зумовити таку поведінку окремої людини, групи, мас, яка б максимально сприяла завоюванню, використанню та втриманню влади.

Проаналізовано особливості методів, що використовуються під час лінгвопрагматичних досліджень політичного дискурсу, серед яких увагу приділено структурному аналізу, дискурсивному аналізу, інтен-аналізу, транзакційному аналізу і компонентному аналізу.

Окремо розглянуто метод прагматичного аналізу, що як такий досі не визнано дослідниками, хоч його і зазначають як окремий метод у наукових розвідках, присвячених вивченню стратегій і тактик спілкування, аксіологічних аспектів комунікації, мовленнєвих жанрів, законів і правил спілкування.

Визначено перспективи досліджень у прикладній площині, що полягають у висвітленні комунікативних стратегій і тактик, реалізованих у різних мовленнєвих жанрах, а також у вивченні невербального впливу в агітаційному політичному дискурсі на різних рівнях.

Ключові слова: політичний дискурс, сугестія, сугестивний вплив, мовне маніпулювання, лінгвопрагматичний аспект, агітаційна політична комунікація.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. новітні методологічні напрями ґрунтуються на загальному принципі антропоцентризму (див.: М. Алефіренко, О. Кубрякова, В. Пилипак, О. Селіванова [8], І. Харитонova й ін.), що виражає засадничі параметри функціоналістської наукової парадигми [8]. Антропоцентризм як наскрізна ознака сучасного мовознавства зумовив переакцентуацію уваги із системно-структурних параметрів мови на мовленнєву діяльність, на дискурсивну діяльність людини як основну реалізацію мовної особистості. У другій половині минулого століття поступово виокремлюється новий напрям мовознавчих досліджень, де, окрім антропоорієнтованості, репрезентується комунікативно зорієнтований аспект, у центрі уваги якого постає дискурс.

Дискурс почали розглядати в контексті комунікативної ситуації із залученням вербальних характеристик мовця й адресата, зважаючи на специфіку конкретної дискурсивної діяльності (Т. ван Дейк, В. Борботько, В. Карасик, В. Красних, М. Макаров, К. Седов, О. Селіванова [8], Т. Радзівська й ін.). Одним із таких дискурсивних типів є політичний, що в українстиці почали активно вивчати в останні двадцять років, поступово формуючи школу вітчизняної політичної лінгвістики. За останні роки політичний дискурс став активним об'єктом лінгвістичних досліджень як в Україні (Ф. Бацевич, О. Бойко, А. Загнітко, Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, Л. Нагорна, К. Серажим, Л. Славова, Н. Петлюченко й ін.), так і за кордоном (Е. Будаєв, Р. Водак, В. Дем'янков, О. Іссерс, Е. Лассан, А. Чудінов, О. Шейгал та ін.). Необхідність дослідження політичного дискурсу та його окремих жанрових різновидів зумовлена поліфункційністю й синкретичністю політично спрямованих текстів, що одночасно скеровані на досягнення різних цілей політичних суб'єктів.

Метою статті є виявлення особливостей функціонування українського агітаційного політичного дискурсу з позиції найбільш пріоритетних аспектів дослідження (зокрема, сугестивного та лінгвопрагматичного) та простеження різних рівнів залучення сугестії в політичній комунікації. Мета зумовила необхідність розв'язання таких **завдань**: окреслити основні проблеми і напрями розвитку сучасної мовознавчої науки, проаналізувати новітні методологічні напрями розвитку досліджень у межах агітаційного різновиду, охарактеризувати найважливіші методи, що використовуються під час лінгвопрагматичних досліджень політичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Поєднання антропоцентричного та дискурсивного підходів зумовлює вибір основних принципів аналізу політичного дискурсу (далі – ПД), серед яких для нас пріоритетними стали сугестивний та лінгвопрагматичний.

Сугестивний аспект більшою мірою антропоорієнтований, він ґрунтується на актуалізації впливової функції мови (див. праці Ф. Бацевича [1; 2], О. Іссерс, О. Кара-Мурзи, Т. Ковалевської [6], А. Ковалевської, Г. Копніної, Д. Ольшанського, Б. Поршнева [7], Г. Почепцова, Й. Стерніна, І. Черепанової [12] та ін.). За визначенням Б. Поршнева, сугестія – це «дистанційний та матеріально невідчужений вплив за допомогою мовлення, що глибоко притаманий другій сигнальній системі» [7, с. 154], отже, і всій комунікації загалом.

Історично людство супроводжувало одне з найбільш універсальних явищ, пов'язаних із психікою людини, – сугестія

(навіювання). Навіювання, або сугестія – це процес впливу на психіку людини, пов'язаний зі зниженням свідомості й критичності під час сприйняття навіюного змісту, який не вимагає ні розгорнутого особистого аналізу, ні оцінки спонукання до певних дій [4, с. 10]. Суть навіювання полягає у впливі на відчуття людини, а через них – на її волю і розум. Навіювання є основним способом маніпулювання свідомістю, прямим вторгненням у психічне життя людей. Водночас маніпулятивний вплив організовано в такий спосіб, щоб думка, уявлення, образ безпосередньо входили у сферу свідомості та закріплювалися в ній як надані, безперечні й уже доведені.

Цей феномен пронизує багато сфер буття: за будь-якого виду діяльності, свідомо чи несвідомо, людина піддається впливу. Сигнал, який надходить у мозок, – звук, що уловлюється слухом, подія чи певне зображення, які сприймаються зоровим аналізатором, – уся ця інформація впливає на психіку людини та визначає характер її поведінки [10, с. 36].

Окрім мовлення, навіювання може міститися в жестах, поглядах, інтонації. Будь-який комунікативний контакт містить частку навіювання або цілковито будується на ньому, тому ці поняття нерозривні. Навіювання може ґрунтуватися на довірі, авторитеті, переконливості, залежати від очікувань, надій, бажань і здатне продукувати численні новоутворення в соціальному житті індивіда.

Механізми впливу на психіку людини та її свідомість лежать в основі технологій маніпулювання свідомістю, але ці механізми відповідають маніпулюванню тільки в тому разі, якщо воно майстерно приводить до прихованого збудження в людини намірів, яких вона до цього не мала [10, с. 42]. Суб'єкт маніпулювання прагне, щоб об'єкт впливу сам визнав той чи інший вчинок, що йому навіюється, єдино правильним для себе. Для досягнення цього маніпулятор вдається не до засобів примушення, а до засобів переконання, які ґрунтуються на умисному обмані або навіюванні (сугестія). У практиці масової комунікації досить часто використовується навіювання як вид психологічного впливу. Навіювання розуміють як такий словесний або образний вплив, який викликає некритичне сприйняття та засвоєння певної інформації.

У сучасній інтерпретації сугестія – це «процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний зі зниженням критичності під час сприйняття та реалізації змісту, що навіюється» [10, с. 44]. Є думка, що інформація, засвоєна за допомогою навіювання, важко піддається осмисленню та корекції. Засоби сугестії поділяють на текстові (зміст та форма подання тексту, графіка, шрифти) та мовленнєві, які бувають: вербальні (фрази, слова, наголоси й інтонації); паралінгвістичні (висота, тон, тембр голосу); невербальні (міміка, жести, проксеміка, особливості поведінки учасників відеоряду) [10, с. 45].

Навіюваність (сугестивність) визначається як схильність підкорятися і змінювати поведінку не на підставі розумних, логічних аргументів або мотивів, а на одну лише вимогу або пропозицію іншої особи, причому сам суб'єкт, підданий гіпно-сугестивному впливу, не розуміє такого підкорення, продовжуючи уважати свої дії наслідком власної ініціативи чи самостійного вибору [3, с. 372].

Основним методом сугестивного впливу за наявності логіки та найскладнішою формою сугестії є нейролінгвістичне програмування (далі – НЛП) (див. праці С. Андреаса, Р. Бендлера і Дж. Гриндера, С. Горіна, Т. Ковалевської й ін.), що досягається

шляхом довгого й клопіткого підбору «ключа» до підсвідомості людини. Таким «ключем» виступає спеціально підібраний нейросемантичний гіпертекст, що містить найбільш важливі слова та фрази для особи чи групи осіб, які піддаються сугестії. На думку Т. Ковалевської, «предметом дослідження НЛП є когнітивні структури людини, пов'язані зі специфічними процесами діаκριтизації метатексту дійсності та відповідною експлікацією вербалізованих і аналогових конструктивів у полікомунікативних дискурсах. Об'єктом аналізу є поведінкові комплекси особистості, які реконструюють через використання різноманітних стратегій, у межах яких поєднано психолінгвістичні, філософські, інформаційно-кібернетичні та нейрофізіологічні аспекти. Ці стратегії скеровані зокрема на оптимізацію комунікативних процесів і ґрунтуються на глибинному дослідженні суб'єктивних рефлексій, аналізі й ідентифікації складників внутрішнього світу людини й умінні конструювати позитивні моделі поведінки» [6, с. 36].

НЛП тісно пов'язане з мовним маніпулюванням – це використання особливостей мови і принципів її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному для маніпулятора напрямі (прихованого – отже, неусвідомлюваного адресатом) [10, с. 46]. Маніпулятивні можливості мови надзвичайно багаті. Це і мовна метафора, і помилкова аналогія, і багатозначність, і непрямі мовні акти, і пресупозиції та багато інших.

Основною метою використання НЛП у політичній сфері залишається намагання за допомогою психотехнологій проникнути в підсвідомість і, змінивши чи трансформували думки, погляди, ідеали, зумовити таку поведінку окремої людини, групи, мас, яка б максимально сприяла засвоєванню, використанню та втриманню влади. Людині не нав'язують певну думку, а штучно створюють інформаційний контекст, який стимулює «цілком самостійне» формування необхідних думок та висновків. Стейкість і довготривалість ефекту використання НЛП у ПД зумовлені тим, що об'єкти впливу вважають власними навіяні їм думки. ПД є найбільш показовими в аспекті впливу на свідомість реципієнтів, адже мова політики та політична реклама, на думку дослідників, «виконує, і досить ефективно, функції соціального контролю, є інструментом управління масами» [11, с. 60].

В українському мовознавстві сугестивні дослідження ПД представлені фрагментарно, однак мають серйозне підґрунтя у працях Т. Ковалевської [6], А. Ковалевської, Н. Кутузи, Н. Слухай [9] та ін. Так, фундатор сугестивної лінгвістики в Україні Т. Ковалевська зазначає, що «фундаментальними складниками впливу можна вважати: 1) властивості сугестора (високий соціальний статус і рейтинг, інтелектуальна та характерологічна перевершеність), 2) характеристики сугерента; 3) взаємини між сугестором та сугерентом, які ґрунтуються на довірі до того / тих, хто здійснює вплив; 4) спосіб конструювання повідомлення, тобто мовний рівень дискурсу у проєкції на специфіку його інформаційного подання (зокрема, анулюючі, фінгуючі та індефінітизуючі перетворення)» [6, с. 33]. Насамперед ідеться про вербальний вплив, проте й невербальні засоби впливу беруть активну участь у сугестії.

І. Черепанова серед перших у російському мовознавстві застосувала методи сугестивної лінгвістики для аналізу ПД [12]. Для дослідження ПД методологія сугестивної лінгвістики була використана у працях українських учених А. Ковалевської, Н. Кутузи й ін. Насамперед у них розглянуто мовні

маркери впливу, поширені в політичних текстах, і механізми вербального впливу на потенційних виборців.

Із сугестивною лінгвістикою тісно пов'язана лінгвопрагматика, яка вивчає комплекс проблем, що стосуються мовця, адресата, їхньої взаємодії в комунікації, а також ситуації спілкування. Інтенсивний розвиток прагматики, який припадає на другу половину XX ст., пов'язаний із розвитком теорії мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Сьорль, Г. Грайс та ін.). Лінгвопрагматика, «започаткована працями Ч. Пірса, Ч. Моріса, Дж. Сьорля, Дж. Остіна, вивчає функціонування мовних знаків у комунікативних процесах в обов'язковому зв'язку з особливостями суб'єкта й об'єкта мовлення та ситуацією» [6, с. 33–34].

Лінгвопрагматика охопила багато проблем, які раніше вивчалися в риторичній та стилістичній, комунікативно-му синтаксисі, теорії мовленнєвої діяльності, теорії комунікації й функціональних стилів, соціолінгвістиці, теорії дискурсу й ін. Предметом сучасної лінгвопрагматики стали й перешкоди ефективності спілкування, так звані комунікативний шум, комунікативні збої, тобто різноманітні помилки, надто велика метафоричність, неточність вираження думки, паузи, алогізми, непослідовність, обман, незнання особливостей, головної мовної компетентності адресата, розбіжність обсягу внутрішнього словника в комунікантів, розбіжність їхніх концептуальних систем, різні психічні особливості комунікантів (емоційність, характер, темперамент, спосіб мислення), розбіжність їхніх стратегій мовленнєвої тактики, поведінки, нарешті, зовнішні перешкоди.

Лінгвопрагматичні дослідження ПД набувають особливої масштабності в українському мовознавстві. Одеська лінгвістична школа представляє лінгвопрагматичні дослідження на матеріалі української мови (дисертації Л. Завальської [5] та Л. Стрій). У них розглянуто жанри ПД, описано комунікативні стратегії і тактики політичної комунікації, визначено особливості інтерактивного політичного спілкування. На матеріалі германських мов і порівняльному матеріалі розглянуто політичний імідж (Н. Петлюченко, Л. Славова), особливості політичного мовлення (Т. Вашук, М. Діденко) та комунікативні стратегії і тактики ПД (Л. Славова, Т. Стецик).

Під час лінгвопрагматичних досліджень ПД використовують методи, серед яких основними є такі: структурний аналіз, дискурсивний аналіз, інтенс-аналіз, транзакційний аналіз і компонентний аналіз [1, с. 43].

Відома українська дослідниця О. Селіванова визначає структурний аналіз як такий, що слугує «пізнанню внутрішньої організації мови як системи із притаманними їй інваріантними елементами, що в мовленні співвідносяться з регламентованими конкретними реалізаціями» [8, с. 55], звідси й можливе використання в нашому дослідженні його вияву – компонентного аналізу. Його застосовують передусім на рівні лексики, для виявлення семантичної структури слів. Дискурсивний аналіз «пов'язаний із виявом суб'єктивного чинника у спілкуванні, у вивченні насамперед спонтанної усної комунікативної взаємодії та різних типів дискурсів» [2, с. 32].

На думку О. Селіванової, завданнями дискурс-аналізу є «дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів комунікантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективнос-

ті спілкування); вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників породження комунікативного конфлікту, способів реалізації комунікативного суперництва; опис інституційних форм і типів дискурсів тощо» [8, с. 626–627]. І в цьому розумінні дискурс-аналіз є основним методом дослідження ПД у лінгвопрагматичному аспекті.

Метод прагматичного аналізу як такий не визнано дослідниками, хоч його і зазначають як окремий метод у наукових розвідках, присвячених вивченню стратегій і тактик спілкування, аксіологічних аспектів комунікації, мовленнєвих жанрів, законів і правил спілкування тощо [5, с. 5]. Контекстуально-інтерпретативний метод пов'язаний із потрактуванням агітаційних текстів як на мовностилістичному рівні (структурно-семантичний підхід), так і на рівні вираження інтенційності, що корелює з лінгвопрагматичними методами.

Висновки. Отже, ПД є різновидом інституційного дискурсу та конкретною формою реалізації політичної комунікації, визначальним критерієм дефініювання та функціонування якого є лінгвопрагматичний, що враховує інтенційність, специфіку мовленнєвих актів та власне мовленнєві жанри, через які він виражається. Для аналізу агітаційного ПД релевантним є принцип антропоцентризму в поєднанні з дискурсоцентризмом з опертям на теоретико-методологічні засади сугестивної лінгвістики та лінгвопрагматики.

Перспективи досліджень ПД полягають у вивченні нових жанрових різновидів відповідно до комунікативних потреб сьогодення, висвітленні комунікативних стратегій і тактик, реалізованих у різних мовленнєвих жанрах, а також у вивченні невербального впливу в агітаційному ПД на різних рівнях.

Література:

1. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
3. Большой психологический словарь / сост. Б. Мещеряков, В. Зинченко. Москва : Олма-пресс, 2004. 683 с.
4. Історія інформаційно-психологічного протистояння / Я. Жарков та ін. ; за заг. ред. Є. Скулиша. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 200 с.
5. Завальська Л. Комунікативні стратегії і тактики в політичному інтерактиві : лінгвопрагматичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2017. 20 с.
6. Ковалевська Т. Сугестія у сфері лінгвістичної проблематики. *Слов'янський збірник*. 2012. Вип. 17. Ч. 1. С. 32–38.
7. Поршнев Б. Контрсугестия и история. *История и психология* [под. ред. Б. Поршнева, Л. Анциферовой. Москва : Наука, 1971. С. 153–169.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
9. Слухай Н. Сугестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека : учебно-методическое пособие. Киев : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. 319 с.
10. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навчальний посібник / В. Петрик та ін. ; за заг. ред. Є. Скулиша. 2-ге вид. Київ : ВІПОЛ, 2011. 248 с.
11. Фоменко О. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1998. 20 с.
12. Черепанова И. Дом колдуньи : Язык творческого Бессознательного. Москва : КСП+, 2001. 400 с.

Bylinska O. The study of the political discourse' functioning in suggestive and linguopragmatic aspects: theoretical basis

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of functioning of modern Ukrainian political discourse from the position of the most priority aspects – suggestive and linguopragmatic. The choice of the basic principles of the analysis of propaganda political discourse defining the basic parameters of the functionalist scientific paradigm is substantiated. Different levels of involvement of suggestion in political communication are traced and it is determined that the main purpose of the use of neurolinguistic programming in the political sphere is an attempt to penetrate into the subconscious with the help of psychotechnologies and, by changing or transforming thoughts, views, ideals, to determine such behavior of an individual, group, mass, which would contribute to the conquest, use and retention of power.

The features of the methods used during the linguopragmatic studies of political discourse are analyzed, among which attention is paid to structural analysis, discourse analysis, intent analysis, transactional analysis and component analysis. Separately, the method of pragmatic analysis is considered, which as such is still not recognized by researchers, although it is noted as a separate method in scientific studies devoted to the study of communication strategies and tactics, axiological aspects of communication, speech genres, laws and rules of communication.

The prospects of research are determined in the applied plane, which consists in the coverage of communicative strategies and tactics implemented in various speech genres, as well as in the study of non-verbal influence in the propaganda political discourse at different levels.

Key words: political discourse, suggestion, suggestive influence, speech manipulation, linguopragmatic aspect, propaganda political communication.